

CĂRȚI PENTRU COPII

Ce ar fi de spus despre 0 ANUME carte
și ce ar fi de PLEDAT pe marginea
TUTUROR cărților pentru copii?

Adina Kenereș

Istorie cu copii și Pârș, mătă, frunză de gutuie – ultima carte pentru copii apărută la Compania – a câpătat un titlu secund cu aer de metaforă: *Manual de imaginație și conversație*. Nu e vorba însă de nici o metaforă. E chiar definiția activă a obiectului sau, dacă preferați, modul lui de întrebuințare.

O MARE PARANTEZĂ

De unde și până unde „nota de utilizare” la o aparent simplă carte cu text și poze pentru copii? Dintr-un fel de exasperare la puținătatea înțelegerii și a mijloacelor puse la bătaie ori de câte ori vine vorba despre creșterea și, mai ales, educarea copiilor.

Să zicem că am făcut una dintre primele crize de neînțelegere în urmă cu câțiva ani: prietenii mei se bucurau să ia de la editură o cărticică subțire și colorată nu pentru că ar fi fost ea nu-știu-cum, ci pentru că odraslele lor aveau să le dea pace cel puțin 2-3 ceasuri, dacă nu în mașină, cel puțin în week-end. Plozii, care aveau pe-atunci 7-8 ani, aveau să se ascundă în colțul preferat – în pod, sub cireș sau în camera lor –, delectându-se singuri cu aventurile și contururile personajelor din volumașul acela ca o broșură. O singură dată am îndrăznit să mârâi, și atunci la o foarte veche cunoștință: „Bine, da’ nu e mai simpatic să-i citești tu? Că poți să vorbești cu el...” Și am auzit: „Păi, de ce se mai duce la școală? Citește singur deja, a învățat alfabetul. Chiar crezi că n-am altceva mai bun de făcut?” Ultimele crize s-au desfășurat pe un fond deja serios accidentat: majoritatea copiilor de la clasa a IV-a în sus ar renunța bucuroși la litanile profesorilor de română, majoritatea părinților „cu carte” se plâng de fiii și fiicele lor care n-au niciun dor de lectură, scriu cu „piciorul stâng în ghips un fel de SMS-uri”, iar dascălii cred, în masă, că au de-a face cu contingente pierdute. Din fericire, există și minorități zâmbitoare, formate din copii „ca pe vremuri”, părinți și pedagogi care-și iau treaba în serios, cu tot umorul de rigoare. În sânul majorității însă, atmosfera de dezastru domină și se traduce prin lehamite.

Cum am parte zi de zi de aceste teme, nu mi se pare inutil să reamintesc câteva locuri comune și necomune ale vieții practice cu copiii în familii și în școli obișnuite:

- normal – și nu excepțional! – ar fi ca orice

copil foarte mic să atingă cărți cu poze (de pânză, de plastic, de carton) în prezența afectuoasă a celor apropiați, care-i și vorbesc despre ce se vede acolo, indiferent de ceea ce cred ei despre posibilitățile de înțelegere ale unui mormoloc care nu merge în picioare;

- normal este ca bebelușului să i se vorbească și să i se cânte, iar apoi, de pe la un an, să i se inducă în ritualul calmant de seară, înainte de culcare, mica poveste, cu mama sau tata alături, cu un bunic sau cu amândoi. În scurt timp, „suportul” poveștii va putea fi cartea, iar povestea va ajunge uneori, fără supărare, să fie repetată până la sațietate și dincolo de ea;

- „poza” unui adult sau a unui bătrân care ține un copil pe genunchi și-i citește dintr-o carte nu se demodează: este chiar întruchiparea relației afective care permite transmiterea bunelor obiceiuri. Desigur, se pot spune până târziu povești fără cărți. Dar la fel de sigur este și că absența – fie ea și motivată – a istorioarei și a timpului ficțiunii petrecut împreună este cel mai adesea irecuperabilă. Nicio doică, nicio baby-sitter-ă, nicio minunată menajeră nu pot înlocui mai mult decât o firimitură din prezența părinților sau a bunicilor;

- tot firesc este ca părinții să-și înscrie copilul la secția bibliotecii orașenești specializată în vârstă mici, să-l ducă la bibliotecă din sat, să-l tragă după ei în librărie și să-i aleagă, la început cel puțin, volumele care i se potrivesc. Crearea acestei dependențe este mult mai valoroasă decât aceea, nedorită și neproductivă, de supermarketuri întinse pe hectare, de haine de marcă, de echipamente sportive și electronice de lux etc. Sistemul împrumuturilor de la o bibliotecă publică și cel al schimburilor de cărți între copii se pot înfiripa devreme, scutind punga familiei de cheltuieli exagerate, în timp ce deschid, cu mijloace modeste, un apetit aproape imposibil de trezit din amorțeală la 14-15 ani;

- a citi în casă (nu doar presă, ci și volume), a vorbi despre literatură, a provoca la discuții pe marginea ei, luând cărțile în serios ca furnizoare de experiențe complexe (ceea ce chiar sunt – ca și teatrul, ciroul, concertul, opera, expoziția) sunt comportamente mai prețioase și mai eficiente decât combinația savantă de sancțiuni și stimulente pe care se străduiesc s-o conceapă din neant părinții brusc îngrijorați de copiii lor ajunși „la vârsta la care nu mai citesc”;

- dascălii care vor ține mai departe să se achite „în primul rând” de obligațiile impuse de manuale și programă, ca să vadă „pe urmă ce timp le mai rămâne și pentru altceva” își pregătesc zile grele și le asigură și colegilor din eșalonul următor o întâlnire acută cu generații de elevi gata sâstisiți de forme și formule în care nu se regăsesc și pe care nu pot (și n-au nici un motiv) să le digere;

- nimeni și nimic nu interzice segmentarea orelor de curs în așa fel încât lipsuri mari constatate în clasă, „boli” ale limbii, confuzii curente să fie tratate în rubrici care trezesc din somnul predicii, interesează și amuză. Nimeni și nimic nu interzice comentariul cultural la fapte diverse și întâmplări de toata ziua, umorul, răspândirea textelor cu miez (integrale sau în fragmente) ce nu figurează în manuale, colaborarea cu bibliotecarul, abonamentele la publicații, inventarea bonusurilor pentru „performeri” la fond și/sau la formă, sau orice altă variantă de întărire pozitivă a contactului susținut cu tipăritura;

- oricât ar părea de ciudat, imaginația, creativitatea în orice domeniu, talentul de a armoniza lucruri, oameni, proiecte, spații, situații sunt sistematic legate de antrenamentul la lectură practicat în familie și în școală; și invers: sărăcia de idei și rigiditatea, ca și violența multor adulți nu vin din bibliotecă, ci din lipsa ei.

Să nu uităm însă că, dacă democrația lecturii e interpretată ca un minimum necesar, aspirația la elita lecturii nu e un păcat. Cercuri de literatură, ateliere de creație, concursuri, jurii care dau premii după citirea unor volume, revista școlii, colaborarea cu amatorii de grafică, pictură, fotografie (pe scurt, cu cei care dau consistență vizuală producțiilor literare) nu sunt „joburi în plus” pentru profesori, ci chiar pragul de sus al profesiei, fără de care propria scară de valori rămâne neîmplinită. Nu li se cere nici pe departe să formeze scriitori, ziariști sau artiști, ci să asigure un procent rezonabil de tineret apt să ducă mai departe înțelegerea și respectul pentru cultura comunității lui – în fapt, un „amănunt” la fel de important ca apa, aerul curat și fibra optică.

GATA CU PARANTEZA, REVENIM LA CHESTIUNE

Pe lângă lectura, oricând posibilă, a unei ficțiuni

ilustrate, *Istorie cu copii și Pârș...* are alte câteva date care o recomandă ca pe un auxiliar pedagogic:

- capitolele au teme „marcate”, iar segmentarea strânsă permite folosirea câte unui capitol pe ședința de lectură sau de lucru cu copiii
- textul este racordat la viața cotidiană, cu bunele și relele ei, ceea ce îngăduie conversații extinse, divagații și nostimade inspirate de exclamații și amănunte aparent fără importanță;
- elementele fiecărei teme se pot constitui într-un pretext de comentariu, analiză sau ședință pentru un cerc literar sau atelier de creație (literară sau plastică);
- calitatea grafică și tipografică a cărții nu este un accesoriu de lux. În mod ideal, cât mai mulți copii ar trebui să aibă acces (în grupuri, în clasă) la câteva exemplare sau la unul singur pentru a-și putea face o idee despre exigențele și efectele așteptate de la arta cărții, care slujește nu doar comunicarea de „vorbe”, ci și pe aceea de imagine, sentiment, punere în scenă.

CE SE POATE FACE CONCRET, CU CARTEA ÎN MÂNĂ

- se pot citi doar fragmente sau capitole după ce s-a prezentat un scurt rezumat al *Istoriei...*; se pot citi numai începutul și sfârșitul, pentru ca „mijlocul” să fie inventat; se poate citi numai un început de capitol, pentru a face apoi ipoteze despre natura personajelor sau despre evoluția poveștii;
- orice capitol poate sluji drept model pentru exerciții și aplicații în grup: cu o nouă serie de personaje între care se construiesc relații asemănătoare cu cele din text sau diferite; cu imitare sau delimitare de registrele verbale ale cărții; cu transformarea întregului dialog într-o relatare la persoana a III-a sau la persoana I singular, sau chiar într-o poezie cu metrică prestabilită; cu trecerea animalelor, obiectelor și frunzei la regimul unor personaje cu trăsături umane;
- unele pagini se pretează mai bine decât altele la comentarii și discuții, explicite sau deghizate, pe teme de stil și lexic: cum vorbesc copiii între ei, despre adulți, cu prietenii care-i însoțesc în marea aventură, cum se face că limbile pendulei par „mai în vârstă”, prin ce se distinge Pârșul de ceilalți, ce figuri ale politetiei se remarcă, dar și cum arată o gafă, o informație prinsă din zbor de

un copil și livrată ca atare, nedigerată, cum arată o dojană, un duel verbal între frate și soră etc.

- tipografia textului (cu ranguri diferite) și punctuația complexă – specifică oricărei producții de mare oralitate – pot fi și ele surse de observații și exerciții;
- ilustrațiile au o ritmică a lor, alternând culoarea plină și desenul liniar, fondul alb cu cel colorat; desenul, acuarela, creioanele colorate, colajul nu ținesc să obțină un efect unitar, ci să sublinieze ambianțe diferite de comunicare, în acord cu starea de spirit creată de text.

Din păcate pentru editorii români de azi, literatura pentru copii care li se propune – așa-zisa recoltă întâmplătoare de texte – este dezamăgitoare. Și nici ilustrația nu strălucește. Inadaptarea la vremuri a condeiului, înțepenit cel târziu la finele anilor '60 sau mimând pauper fantasy-uri de consum de alătăieri, și zgomotul personalist al graficii, zvârlind flăcări imitative din afișele anilor '80 sau etalând o picturalitate autosuficientă, compun cel mai adesea un haos care se cere pur și simplu respins. Lipsa școlilor și a cursurilor specializate se simte dureros. Dar e la fel de adevărat că nici societatea, nici editorii ei nu pot merge mai repede decât muzica. În foarte rare situații textele bune – de orice fel – vin de la vreun autor la comanda unui editor. În cazul de față, Laura Grünberg a trimis către editură, din proprie inițiativă, un text inspirat, parcă așteptat. Ca o mamă modernă, deschisă și inventivă, autoarea își descrie astfel experiența – specială, căci nu e vorba de un scriitor profesionist, în sensul comun al cuvântului – de autor de literatură pentru copii:

Laura Grünberg: „Cartea este rodul dialogului meu imaginar cu mine cea din copilărie și cu băiatul meu. Un dialog despre ce este, ce nu este și ce ar putea fi istorie. Este istorie doar ceea ce se scrie în manualele de istorie? Din acea istorie lipsesc însă multe. Printre altele, lipsesc pisicile negre, frunzele de gutui, nodurile greu de făcut la șireturi, ticăitul pendulelor, pisălogeala fetelor istețe, poftetele, joaca de copii. De aceea am încercat să propun altfel de istorii, care, puse cap la coadă, tot istorie să fie. Dialogul meu cu mine și cu băiatul meu a fost intermediat de un Pârș de Mai, un personaj care a apărut din senin în viața mea.

Până să citesc un articol într-un ziar despre o asociație care se ocupă de protecția pârșilor, habar n-aveam că ei există pe lume. M-a fascinat numele animalului – am căutat pe Internet și mi-am zis că Pârșul de Mai, zis cel Mare, poate deveni unul dintre personajele centrale ale cărții. Cel care provoacă imaginația, dă informații inedite, aruncă idei, este binevoitor cu soluțiile la care ne gândim pentru a face altfel de istorii: istorie coaptă, istorie cu gânduri, istorie cu bătaii, istorie de râsul lumii, istorie puzzle, istorie din prezent. În jurul atâtor feluri de istorie a luat naștere o echipă ciudată, formată din doamna Nina-frunza de gutuie, Norocica-pisica neagră, Magda-blonda cea isteasă. Echipa condusă de Simon și incitată la exerciții de imaginație de Pârș cel Mare. E o echipă victorioasă: a reușit să readucă pendula veche aruncată într-un pod la locul ce i se cuvine, în sufragerie. Fiecare a avut de învățat câte ceva din aventura asta. Inclusiv eu.”

Mi s-a părut util să-i poată citi mărturia toți cei pe care îi preocupă domeniul. Așa cum util cred că e să-l citească și pe Cristi Gașpar, ilustratorul *Istoriei...*, care e pictor de formație și a petrecut câțiva ani buni în publicitate: „În iulie, doamna Adina Keneres, coordonatorul Editurii Compania, m-a provocat la unul dintre cele mai frumoase proiecte pe care le-am făcut până acum: ilustrația unei cărți pentru copii. Plin de entuziasm, m-am dus la editură, unde mi s-a explicat clar și concis ce trebuie să fac: să citesc povestea și să încerc câteva propuneri de personaje. Totul liber, fără constrângeri. Ce poate fi mai frumos pentru un artist? Libertate totală. Încercător în forțele proprii, am promis că într-o săptămână mă întorc cu primele propuneri. În fond, ce era așa de greu? Îmi ziceam. O pisică, doi copii, o frunză și un șobolan cu coadă de veveriță (pârșul). Și unde mai pui că toți prietenii îmi spun că am minte de copil, că nu pot desena ca un om mare. Seara am citit povestea. M-a prins din prima, m-a amuzat și, în timp ce citeam, încercam să-mi imaginez personajele și pășaniiile lor, descrise de scriitoare.

Dimineața mi-am scos albumele preferate: Miro, Matisse, Klee. Schițe, pagini aruncate, nervi. Și totuși, părea atât de simplu! Recitesc povestea, mult mai atent la detalii, și încep să notez pe o foaie descrierea personajelor: pisica

era neagră, pârșul – inteligent și filosof, frunza căzuse de pe craca ei, copiii erau hăioși, cu ochi iscoditori, limbile pendulei – pline de personalitate. De aici trebuia să-mi încep construcția.

Încet-încet, imaginația a început să funcționeze, ajutată de operele marilor artiști, dar și de amintirea copilăriei mele – prietenii cu care mă jucam, șotronul, baba-oarba, de-a v-ați-ascunselea – și de o melodie a lui Alifantis.

Desenam și redesenam același personaj până începeam să râd. În acel moment mă opream și-l acceptam ca final – trebuia să râd de el, de mimica lui, de gesturile creionate.

După ceva muncă și stres, cele șase personaje au luat naștere pe colile mele de hârtie. M-am dus la editură. Destul de crispat, am scos desenele din blocul de schițe și i le-am întins editoarei. Când a început să râdă, am înțeles că e de bine. Mici ajustări: ăsta trebuie să zâmbescă mai mult, ăsta să arate mai tonic. Următorul pas: am primit un «board» în care aveam indicate foarte clar dimensiunile și amplasamentele personajelor în pagina de text, alternanța de desene în tuș și «petele» colorate. Era schema după care trebuia să construiesc această carte. Fixăm un «deadline» și mă întorc la masa de desen. Acuma trebuia să stabilesc tehnica și cromatica pentru personaje și pentru restul cărții – peisaje, case, personaje pasagere. O parte din desene sunt viniete și o parte sunt colorate. Alegerea tehnicii de colorare mi-a dat puțină bătaie de cap: eu voiam ca un copil să se regăsească în această carte, să pară că a desenat-o el, personajele să fie calde, să pară că făcute de un copil. După mai multe încercări, am ajuns la acuarelă și creioane colorate, cu o hașurare haotică, specifică vârstei copilăriei, hașurare pentru care bunica m-a certat rău odată, pentru că o făcusem pe peretele din sufragerie – aveam șase ani. Din loc în loc am folosit colajul: o casă, un elefant, un brad de Crăciun, un monument de arhitectură (turnul din Pisa) etc. Trebuie stimulată imaginația și cultivat bagajul vizual. Etapă după etapă, personajele prindeau viață, se integrau în paginile compuse de mine, «board»-ul prindea culoare, iar povestea devenea o istorie vie.”

CE VREAU SĂ SPUN CU TOATE ASTEA?
Că volumele de calitate pentru copii aflate, în România, la îndemâna celor chemați să-i

păstorească între 9 și 12 ani nu sunt legiune, nu se fac ușor, nu sunt ieftine în producție, și deci nici în librării, și nu rezultă decât dintr-o întâlnire norocoasă a talentelor cu munca și experiența.

Că e inutil obositor să tot auzi plângeri stupide despre scriitori refuzați pe nedrept de editori, despre ilustratori auțiști pe care nu-i vrea nimeni, despre cât de scumpe sunt cărțile de la mulți care n-au făcut vreuna în viața lor cu mâna și cu portofelul propriu, pentru ființe vii și pentru mintea lor, chiar aici și acum, în condițiile date, și nu „în principiu” sau pentru sine.

Că nu e normal să deplângem prea multe importuri, traduceri și adaptări nemernice pentru copiii de toate vârstele atâta timp cât n-am mișcat un deget nici pentru a păstra sau chiar crește ceea ce țara posedă – și nu mai posedă, de la fabrici de hârtie la școli profesionale –, și nici pentru a smulge mai multă responsabilitate de la forurile universitare care se jenează să le ofere tinerilor deprinderi practice și o orientare realistă către viață și piață. Că statutul scriitorului, ca și acela al artistului plastic, comporta până în 1989 o uriașă doză de fals, de care interesați sunt departe de a nu fi conștienți. Alte multe percepții false zac în imaginea noastră actuală despre „ce erau pe-atunci” cartea, librăria, lectura, cultura generală, timpul liber și alte icoane care evocă o demnitate relativă. Nu-i vorbă, ne-am și îmbogățit cu „noi percepții false” după 1989 – dacă ar fi adevărat că televizorul și computerul sunt inamicii noștri majori în relația cu copilul, toate țările occidentale ar fi depus armele cu mult înaintea noastră și, în loc de minicrize pasagere de sistem, ar fi intrat în colaps educațional și profesional, cu edituri, biblioteci și librării închise, toate înlocuite de bănci, piscine, show-room-uri cu mașini și fast-food-uri.

Dar chiar și așa, există în literatura română pentru copii de dinainte de Revoluție volume cu care se pot face decupaje și jocuri asemănătoare celor din *Istorie cu copii și Pârș...* Bibliotecile

școlare prăfuite și sătule de prea mica înnoire din ultimii ani nu merită să stea sub lacăt. Iar copiii care cresc sub ochii noștri și al căror timp nu poate fi oprit nu merită nici ei să fie hrăniți doar cu uzura tranziției sau cu minimalul cultural de „pâine și apă” rezervat unor prizonieri disprețuiți. Nicio scuză (nu e timp, nu sunt bani, n-are cine, n-am auzit, nu știu) nu șterge vreodată marile răspunderi ale părinților, ale dascălilor și ale celorlalți oameni mari care nu leagă, cu răbdare și generozitate, copilul de litera scrisă, de limba lui maternă, de obiectele frumoase, de plăcerea de a simți și a produce sens.

TOATE CĂRȚILE PENTRU COPII SUNT BUNE?

Da. Se poate spune că la noi situația e atât de gravă, încât toate cărțile – mari și mici, vechi și noi, scumpe și ieftine, ilustrate și neilustrate, produse de toți editorii, comercializate de toți librării, propuse de toți bibliotecarii – sunt binevenite pentru a scoate din uz inerțiile și prejudecățile. Putem avea încredere că, odată mecanismul pornit, selecția va veni și singură. Faptul că eu sunt editor și că vă prezint, cu bucurie și mândrie, o carte a editurii de care mă ocup, Compania, ar trebui să atârne foarte puțin în semnalul de alarmă de mai sus. Mult mai mult ar trebui să cântărească finalul textului promoțional al *Istoriei cu copii și Pârș...*, pe care-l reproduc și aici, cu voia dumneavoastră:

CUMPĂRAȚI-LE CĂRȚI COPIILOR!

Oamenii mari care n-au imaginat și n-au conversat în copilărie sunt periculoși: vorbesc să n-adoarmă, se tem și de umbra lor, beau mult, cred că lumea se reduce la buricul și la buzunarul lor, ne terorizează și ne chircesc.

CĂRȚILE ÎI CRESC ȘI ÎI ÎNFLORESC PE COPII!